

ETKİLİ VATANDAŞLIK EĞİTİMİ İÇİN BİR ÖNERİ

A SUGGESTION FOR EFFECTIVE CITIZENSHIP EDUCATION

Şengül HABLEMİTOĞLU¹

Emine ÖZMETE²

ÖZET

Bir ülkenin devamlılığını sağlayabilmek ve farklılıkları ortak amaçlarda birleştirebilmek, bireylere vatandaş olma bilinci kazandırmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle vatandaşlık eğitimi yalnızca örgün eğitimde okullarda verilen bir ders değil, yaşam boyu öğrenmeye dayalı dinamik bir süreçtir. Bu süreç, toplumda yaşayan her bireyin bilgili, problem çözücü, katılımcı, sorumluluk sahibi, toplumsal sorunlara duyarlı bir varlık olarak yaşamasını destekler. Gerçekte günümüze değin yapılan çalışmalarda vatandaşlık kavramının ne olduğu hep tartışılmış olmakla beraber, özellikle küreselleşen dünyada vatandaşlık kavramının içinin boşaldığı ve anlamını yitirdiği de öne sürülmektedir. Oysa, toplumsal hatta küresel sorunlar ile başa çıkabilmek için aktif ve etkili vatandaşlığın önemi açıktır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde özellikle gençlerin aktif, etkili ve katılımcı vatandaş olmaları için bilgi ve becerilerinin iyileştirilmesi ile değerlerinin yönlendirilmesine ilişkin çabaların arttığı gözlenmektedir.

Vatandaşlık en basit şekli ile “devletin, tek yanlı iradesiyle koşullarını ve hükümlerini belirlediği bir hukuksal statüyü gerçekleştiren, kişilerle arasında kurduğu bağ” olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan vatandaşlık, “uyruklu, yurttaşlık kavramlarıyla ifade edilmek istenilen bir gerçek kişiyi devlete bağlayan hukuki bağdır” şeklinde açıklanmaktadır. Bazı yaklaşımlarda vatandaşlık, yalnızca milliyet hukuku ile ilişkili bir kavram olmaktan çok sosyolojik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak bu tanımların da ötesinde bireysel olarak vatandaşlık, “devletin bireye yüklediği görevler ve sunduğu haklarla hukuki bir statüye sahip olmanın yanında, yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek sürdüren ve bu toplumun kültürüne uyum sağlayan” bir toplumun ideal üyesi olma eylemidir. Günümüzün demokratik toplumlarında; topluma karşı sorumluluklarını bilen ve yerine getiren sosyal sorumlu vatandaş; ulusal ve bölgesel düzeyde sosyal yaşama

¹ Prof.Dr.,Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
e- posta:hablemitoglu@health.ankara.edu.tr

² Prof.Dr.,Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
e-posta:cozmete@yahoo.com

ve toplumla ilgili aktivitelere katılan katılımcı vatandaş; sosyal, ekonomik ve politik güç arasındaki etkileşimi anlamlandırarak analiz edebilen adalet merkezli vatandaş olmak üzere üç tip ideal vatandaştan söz edilmektedir.

Bu çalışmada, aktif ve katılımcı vatandaşlık için bireysel bilgi ve becerilerin desteklenmesine, aynı zamanda bireyin vatandaş olma davranışlarını biçimlendirmeye yönelik aktif ve etkili vatandaşlık eğitimi için temel alınabilecek bir model önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, etkili vatandaşlık, vatandaşlık eğitimi

ABSTRACT

The progression of a country and the integration of differences within a single aim is possible with people gaining the awareness of being a citizen. That is why citizenship training is not only a course given in the schools during formal education but also it includes lifelong learning. In this process every individual is expected to be citizen who is knowledgeable, problem solving, participating, responsible and sensitive to social problems. In the studies conducted till now, the concept of citizenship is discussed. Especially in the globalizing world it is advocated that the concept of citizenship is emptied and lost its meaning. However, the importance of active and effective citizenship is quite clear in order to deal with social and even global problems. That is why in developed countries an increase in the efforts are observed which target especially youth and which aim the amelioration of their knowledge and skills and guide their values for them to be effective and participating citizens.

Citizenship is very simply defined as the "link between the state and individuals which actualizes a legal status whose conditions and provisions are determined with state's unilateral will". On the other hand citizenship is described as "the legal relation which links a real person who is expressed with the concepts of nationality and allegiance to the state". In some approaches citizenship is analyzed as a sociological concept rather than just being a concept related to the law of nationality. Thus citizenship is indicated as "adopting the values of the society lived in and orienting to the culture of this society, besides having a legal status with the responsibilities loaded and rights presented by the state". By moving forward from these definitions three types of ideal citizen is mentioned in the contemporary democratic societies, which are: citizen with social responsibilities, who knows her/his responsibilities and fulfills them; participatory citizen who participates to the activities related to social life and city on the national and regional level; justice centered citizen who explains and analyzes the relations among social, economic and political power.

In this study a theoretical model will be suggested for the active and efficient citizenship training which intends the support of individual knowledge and skills and the formalization of the behavior of the communities for active and participatory citizenship.

Key Words: Citizenshship, effective citizenshship, citizenshship education

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumların temel hedeflerinden biri siyasal sistemi ve toplum beklentilerini benimsemiş iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur. Çünkü bir ülkenin devamlılığını sağlayabilmek ve farklılıkları ortak amaçlarda birleştirebilmek, bireylere vatandaş olma bilinci kazandırmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle özellikle son 20 yılda eğitim sistemlerinde etkili ve aktif vatandaş olma bilincinin verilmesine yönelik çabaların arttığı gözlenmektedir. İngiltere’de 1990’lı yıllarda bireyin topluma karşı sorumlu olduğu görüşüne dayanan toplumcu (communitarian) anlayışın vatandaşlık eğitiminin esasını oluşturması bu çabaların bir parçasıdır. Toplumcu anlayış hak ve sorumluluklar, sosyal zorunluluklar ile bireyci anlayış arasında denge sağlamayı öngörmektedir. Bu noktada özellikle gençlerin sosyal, politik ve ahlaki sorumluluklarını güçlendirmeye çalışan bir girişim olarak düşünülen vatandaşlık eğitimi sosyal kontrol için bir yöntem olarak da yorumlanabilir. Bu nedenle vatandaşlık eğitimi toplumsal sorunlara karşı bireyleri güçlendirmek için gerekli bir süreç olarak da görülmektedir. Böylece son yıllarda çocukların ve gençlerin etkili vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve değerleri pekiştirilmeye çalışılmaktadır (Wood, 2010).

Vatandaşlık: Tarihsel Süreç

Vatandaşlık düşüncesi Rum şehir devletlerinin ortaya çıkması ile birlikte Batı toplumlarının politika ve felsefe anlayışında benimsenmeye başlanmıştır. Bu süreçte vatandaşlık esas olarak bir topluluğa üyelik olarak açıklanmıştır. Ancak topluluğa üye olan bu bireylerin hangi hak ve zorunluluklarının vatandaşlık ile açıklanabileceği tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle toplumların yönetim biçimleri ve siyasi görüşleri vatandaşlık sorumluluğunun belirlenmesinde etkili olmuştur. 17. yy politik düşüncesinden kaynaklanan liberal yaklaşım, vatandaşlığın bireysel hakları öne çıkaran ve bunları yasayla garantileyen modeli desteklemektedir. Özellikle burada toplumda yaşayan tüm bireyler arasındaki “doğal eşitlik” vurgulanmaktadır. İngiliz sosyolog T. H. Marshall’ın vatandaşlık tanımının vatandaşlık haklarının en modern şekli ile anlaşılmasına katkısı önemlidir. Marshall İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde devam eden sınıf ayrımına, eşitsizliklerle ve adil olmayan ekonomik sisteme dikkati çekmektedir. Marshall bireylerin statüde eşit olmasını savunarak; sahip olunması gereken hakları sivil haklar, politik haklar ve sosyal haklar olarak açıklamıştır. Bu yaklaşım ırk, cinsiyet, engellilik, sınıf ve cinsiyet açısından dezavantajlı olan grupların eşit vatandaş olması fikrine dayanmaktadır. Bu yaklaşım vatandaşlığı evrenselleşen bir ideal olarak görmektedir.

Liberal vatandaşlık modelleri İngiltere başta olmak üzere birçok Batı toplumunda vatandaşlığın gelişiminde çok etkili olmuştur. Buna karşın sivil cumhuriyetçi geleneklerin de bu konudaki etkisi yadsınamaz. Vatandaşlığın başlangıç noktası Milattan önce 4. ve 5. yüzyıllardaki Atina ve Sparta site devletlerine dayanmaktadır. Vatandaşlar site devletlerinde kamusal görevlere katılımlarıyla tanımlanırlardı. Halkın katılımı demek yönetimde ve devleti savunmada herkesin sorumluluk alması anlamına gelmekteydi. Bu dönemde vatandaş, toplumun iyiliği için kişisel ilgilerinden vazgeçen “politik bir aktör” olarak görülmekteydi.

Vatandaş nasıl olunur sorusu Aristotle'nin “The Politics” (Siyaset Bilimi) isimli kitabında anayasa, devlet ve kamu rolüyle ilgili bir grup görüşle kapsamlı olarak tartışılmaktadır. Bu kitapta Aristotle vatandaş bir çeşit canlı türü olarak nitelendirme eğilimindedir. Bunun amacı “uygun vatandaş”ı oluşturan parçaların anlaşılmasını sağlamaktır. Kitap şöyle başlamaktadır: “Bir vatandaş nasıl tanımlayabiliriz” ve şu kabul edilmektedir ki “vatandaşlığı neyin oluşturduğu konusunda hiçbir fikir birliği ve anlaşma yoktur. Bir vatandaş anayasaya bağımlıdır. Vatandaşlık, o toplumda dünyaya gelmiş olmak demek değildir. Çünkü “bir yerde ikamet etmek demek vatandaşlık demek değildir. Bir yerde ikamet eden yabancı ve köleler vatandaş değildir.” Aristotle'a göre vatandaşlık için önemli olan şeylerden biri de politik katılımıdır. Site devletlerinde tüm hizmetlerini yerine getiren kişi politik ve sivil sorumluluklarını tamamlamış bir vatandaş olarak adlandırılırdı. Vatandaş sorumlulukları adı altında her bireyin zorunlu olduğu şey ise çalışmaktı (Wood, 2010).

Görülüyor ki insanların bir arada yaşamaya başlaması, sosyal kurum ve organlar oluşturarak örgütlenmesi sonucunda devletlerin ortaya çıkması nedeniyle toplum halinde yaşayan insanların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinin düzenli/ uyumlu olabilmesi; vatandaşlık sisteminin oluşması için yazılı kurallara ve değerlere ihtiyaç duyulmuştur (Akbaş, 2008).

Günümüzde ise özellikle gelişmekte olan toplumlarda yöneticiler bir yandan toplumdaki bireylere sosyal zorunluluklarını ve topluma karşı etik olma sorumluluğunu anlatma diğer yandan refah ve yaşam standardı yüksek koşulları sağlama sorumluluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu da vatandaşların refah olanaklarını geliştirme, ekonomik saygınlığı koruma ve sivil yaşamda sosyal uyumu sağlama esasına dayanmaktadır. Bu noktada toplumcu yaklaşım vatandaşların da hak ve sorumluluklarının olduğuna odaklanmakta; hak ve sorumluluklar arasındaki dengeyi fark etmede toplumun itici gücüne vurgu yapmaktadır.

Gerçekte devlet, sosyal refah anlayışı ile özgürlüğü sağlama ve ihtiyaçları karşılamaya odaklanırken, bir yandan da toplumun üyelerinin aktifleştirmeleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri ile ilgilenir. Böylece bireyler toplumun kendi kendini yöneten aktif üyeleri haline gelirler. Toplumcu yaklaşım özellikle geleceğin yetişkin grubunu oluşturacak gençleri, bireysel ve sosyal problemleriyle baş etmede aktifleştirme ve sorumluk sahibi yapmaya dayanmaktadır. Vatandaşlık eğitimi buna nasıl katkıda bulunabilir? Genellikle gelişmiş toplumlarda gençlere yönelik vatandaşlık eğitimi anti-sosyal davranışlara ve yönetim/politik kültürlerinin gelişmesine odaklanmaktadır (Wood, 2010).

Vatandaşlık Eğitimi

Bir ülkede vatandaşlık eğitimi bireyin içinde yaşadığı topluma, toplumun kurum ve kuruluşlarına uyumunu amaç edinmektedir (Çelik, 2008). Bir ülkenin devamlılığını sağlayabilmek ve farklılıkları ortak amaçlarda birleştirebilmek, bireylere vatandaş olma bilinci kazandırmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle vatandaşlık eğitimi yalnızca örgün eğitimde okullarda verilen bir ders değil, yaşam boyu öğrenmeye dayalı dinamik bir süreçtir. Bu süreç, toplumda yaşayan her bireyin bilgili, problem çözücü, katılımcı, sorumluluk sahibi, toplumsal sorunlara duyarlı bir varlık olarak yaşamasını destekler (Güven vd., 2009). Gerçekte günümüze değin yapılan çalışmalarda vatandaşlık kavramının ne olduğu hep tartışılmış olmakla beraber, özellikle küreselleşen dünyada vatandaşlık kavramının içinin boşaldığı ve anlamını yitirdiği de öne sürülmektedir (Kan, 2009a). Oysa toplumsal hatta küresel sorunlar ile başa çıkabilmek için aktif ve etkili vatandaşlığın önemi açıktır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde özellikle gençlerin aktif, etkili ve katılımcı vatandaş olmaları için bilgi ve becerilerinin iyileştirilmesi ile değerlerinin yönlendirilmesine ilişkin çabaların arttığı gözlenmektedir.

Vatandaşlık en basit şekli ile *“devletin, tek yanlı iradesiyle koşullarını ve hükümlerini belirlediği bir hukuksal statüyü gerçekleştiren, kişilerle arasında kurduğu bağ”* olarak tanımlanmaktadır (Çiftçi, 2006). Diğer yandan vatandaşlık, *“uyrukluk, yurttaşlık kavramlarıyla ifade edilmek istenilen bir gerçek kişiyi devlete bağlayan hukuki bağdır”* şeklinde açıklanmaktadır. Bazı yaklaşımlarda vatandaşlık, yalnızca milliyet hukuku ile ilişkili bir kavram olmaktan çok sosyolojik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak bu tanımların da ötesinde bireysel olarak vatandaşlık, *“devletin bireye yüklediği görevler ve sunduğu haklarla hukuki bir statüye sahip olmanın yanında, yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek sürdüren ve bu toplumun kültürüne uyum sağlayan”* bir toplumun ideal üyesi olma eylemidir (Doğan, 2001). Günümüzün demokratik toplumlarında; topluma karşı sorumluluklarını bilen ve yerine getiren

sosyal sorumlu vatandaş; ulusal ve bölgesel düzeyde sosyal yaşama ve toplumla ilgili aktivitelere katılan **katılımcı vatandaş;** sosyal, ekonomik ve politik güç arasındaki etkileşimi anlamlandırarak analiz edebilen **adalet merkezli vatandaş** olmak üzere üç tip ideal vatandaştan söz edilmektedir (Güven vd., 2009). Bu açıklamalar vatandaşlığın tanımının yalnızca birkaç faktör ile sınırlandırılmayacağını ortaya koymaktadır. Örneğin, küresel gelişmelerin yaşandığı son yıllarda geleneksel vatandaşlık tanımlarının yeterli olmayacağı belirtilmektedir. Bu noktada küresel vatandaşlık kavramı gündeme gelmiştir. Küresel vatandaşlık sistemi hukuksal kimlik olarak Dünya’da henüz tanınmamıştır. Buna karşın küresel vatandaş “yalnızca kendi ülkesinin değil küresel dünyanın sorumlu vatandaşı” olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin vatandaşlık anlayışı, başlangıçta düzene uyan davranışlar sergileyen sorumlu vatandaş yetiştirmektir. Küresel gelişmeler, vatandaşlığın boyutlarını daha fazla zenginleştirmiştir. Bireyleri yalnızca ülkesine karşı sorumluluklarının bilincinde olmanın yeterli olmadığı bütün insanlığa karşı kendisini sorumlu hisseden, evrensel bilince sahip vatandaşların yetiştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Kan, 2009a; Kan, 2009b). Vatandaşlık kavramının anlaşılmasına ilişkin sınırlar vatandaşlık eğitiminin kapsamının ortaya konulmasında belirleyici olmaktadır. Ancak son yıllarda sözü edilen tüm kavramları içeren “aktif” ya da “etkili” vatandaşlık kavramı geniş kapsamlı evrensel bir yaklaşım olarak kabul görmektedir.

Türkiye’de vatandaşlık eğitimi sosyal bilgiler dersi kapsamında verilmektedir. Sosyal bilgiler dersinin genel amaçlarından birisi evrensel değerleri benimsemiş olan etkili vatandaşları yetiştirmektir. Bu amaca ulaşmak için öğretmenlerin de etkili vatandaşlık kavramından ne anladıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda Ersoy (2007) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin etkili vatandaşı “ haklarını bilen ve kullanan; sorumluluklarını bilen ve yerine getiren, başkalarının haklarına saygılı olan kişi” olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin dilekçe yazmayı öğrendikleri, haksızlıkla karşılaştıkları zaman bu sorunu nasıl çözeceklerini anladıkları, çocuk hakları siyasal bilinç gibi konularda bilgi edindikleri belirtilmektedir. Demokratik bir sınıf ortamı ile okulda çocukların etkili vatandaş olma davranışlarının desteklendiği, ancak ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin çoğu zaman çocukların bu konudaki bilincin gelişmesine katkı sağlamadığı da açıklanmaktadır (Ersoy, 2007).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından Türkiye’de 10 pilot ilde ve 20 okulda verilen “Demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi” de etkili vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine yönelik çabalardan biridir. Bu kapsamda verilen derslerde dramaya dayalı etkinlikler, karşılıklı iletişim, hoşgörü, haklara saygı duyma gibi konular bulunmaktadır.

Bu projenin amacı insan haklarına saygılı, demokratik ve etkili vatandaşlar yetiştirmektir

(Anonim, 2007).

Yeni bir yüzyıla girdiğimiz 2000'li yılların başlarında İngiltere'de vatandaşlığın düzenlenmesine ilişkin kanun çıkarılmış ve 2002 yılı eğitim-öğretim döneminde vatandaşlık eğitimi İngiltere'de ulusal müfredatta yerini almıştır. Bu vatandaşlık eğitiminin en önemli üç amacı aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Sosyal ve ahlaki sorumluluğu geliştirme: Öğrencilerin sınıfın içinde ve dışında topluma ve birbirlerine karşı özsaygı ve özgüven geliştirmeleri, sosyal ve ahlaki açıdan sorumluluk sahibi davranışları sergilemeyi öğrenmeleri hedeflenmektedir.
- Toplumsal katılım: Öğrencilerin yaşamdaki olaylara ilişkin farkındalıklarının artması, topluma karşı yardımsever olmayı öğrenmeleri hedeflenmektedir. Toplumsal katılım ve topluma hizmet esastır.
- Siyasi kültür: Öğrencilerin kurumları, siyasal ve toplumsal sorunları, demokratik hareketleri ve toplumsal yaşamda nasıl etkili hale geleceklerini öğrenmeleri hedeflenmektedir. Bunu bilginin yanı sıra yerel, bölgesel ve ulusal kaynaklarla, beceri ve değerleri ölçüsünde gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Diğer bir deyişle bu amaç tek başına politik bilgiden daha geniş bir kavramı içermektedir (Wood, 2010).

Günümüze değin vatandaşlık eğitimi düzensiz bir şekilde yürütülmekte idi. Tam olarak içerik ve amaçları belirlenmemişti. Ancak günümüzde vatandaşlık eğitiminde başarılı olmanın esas faktörleri şöyle sıralanmaktadır:

- Vatandaşlık eğitiminin açık, uyumlu ve geniş anlamı olması
- Destekleyici okul ortamının ve değerler sisteminin oluşturulması
- Üst yönetim desteği
- Eğitimciler ve aileler arasındaki olumlu ilişkiler
- İşine kendini adanmış ve istekli olanların vatandaşlık eğitimi sorumluluğunu üstlenmeleri
- Düzenli zaman aralıklarında farklı öğretim yaklaşımlarının uygulanması

Ayrıca bu amaçlara erişilmesi ancak öğrencilerin ilgileri, eğitimcilerin katılımı ve uygun okul ortamının oluşturulması ile gerçekleşebilir. Bunların yanı sıra vatandaşlık eğitimi programı bireyde olması arzu edilen özelliklere ilişkin bazı anahtar kavramlara

sahip olmalıdır. Bu özelliklerin bazıları katılım, taraf olma, araştırma, değerlendirme, empati, uzlaşma, liderlik, temsil ve sorumluluk olarak belirtilmektedir. Örneğin önemli bir vatandaşlık sorumluluğu olarak belirtilen bilinçli bir tüketici olmaya ilişkin kavramlar üreticiden tüketiciye kadar uzanan zincirde vatandaşların oynayacağı roller ideal bir şekilde açıklanmalıdır (Anonim, 2009).

Bu noktada bilinçli vatandaşlık kavramı son yıllarda “etkili” ya da “aktif” vatandaşlık kavramları ile nitelendirilmektedir. Ancak birçok araştırmada aktif ve etkili vatandaşlık kavramı da birbirinden farklı şekilde açıklanmaktadır. Böylece etkili vatandaşlığın temel özelliklerinin tartışılması gerekmektedir. Faulks (2000) aktif ve etkili vatandaşlık kavramını “ince vatandaşlık” ve “kalın vatandaşlık” olarak nitelendirmiştir. İnce vatandaşlık (aktif vatandaşlık) seçim ile birlikte özgürlüğü tavsiye eden pasif bağımsızlığı yansıtmakta ve ayrıcalıklı hakların benimsenmesine dayanmaktadır. Kalın vatandaşlık (etkili vatandaşlık) ise haklar ve sorumluluklar arasındaki karşılıklı etkileşimle ayırt edilmekte, vatandaşlar ile özgürlüğe giden yoldaki erdemlere dayanmaktadır. Bu yalnızca aktif vatandaşlık davranışlarını uygulayan bireyi değil, aynı zamanda ortak gelecek için sorumlulukların paylaşılmasını kabul eden ve daha geniş sorumluluklar üstlenen bireyleri tanımlamaktadır. Bu tür toplumsal etik amaçlar için çalışmak ve etkili vatandaş olmak şekilde 1’de belirtilen diğer özelliklere sahip olmayı da gerektirir.

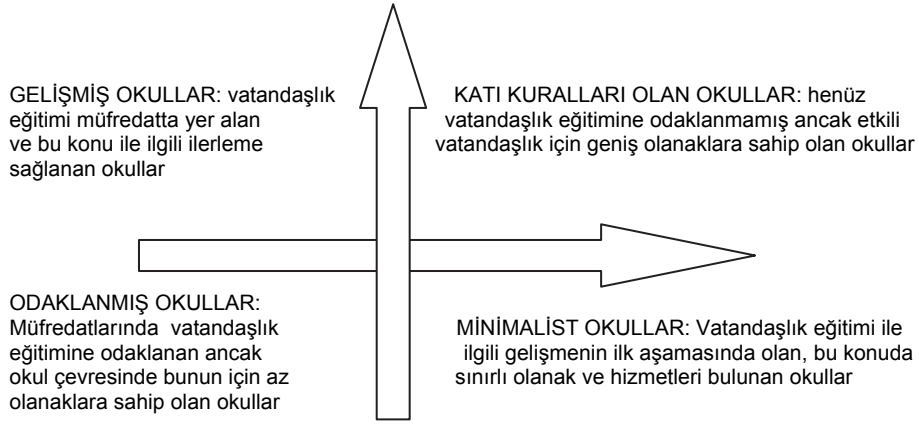
Aktif vatandaşlık	Etkili vatandaşlık
İnce	Kalın
Kişisel ödüller	Ortak ödüller
Bireysel davranışlar	Toplum davranışları
Politik farkındalık	Politik değişim
Tokenistik	Gerçekçi olma
Açıklık(bilgi açıklığı gibi)	Fırsatları değerlendirme
Öngörü	Müzakere, tartışma

Şekil 1. Aktif vatandaşlık ve etkili vatandaşlık ile ilgili özelliklerin karşılaştırılması (Wood, 2010)

Aktif vatandaşlıkta gönüllü faaliyetlerde kazanılan kişisel ödüllere büyük bir ilgi vardır. Bu nedenle gönüllü çalışmayı tetikleyen çok önemli kampanyalar ve politika belirleme yönündeki inisiyatifler “ödül” yaklaşımı üzerinde durmaktadırlar. Ancak bu aktif vatandaşlık deneyiminin amacını kişisel kazanımlar ile sınırlandırır. Bu tür ödüller ve kazanımlar düşüncede, değerlerde ve davranışlarda kapsamlı bir değişiklik yerine; vatandaşlığın kısa vadeli ve spesifik eylemlere odaklanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle etkili vatandaşlık kapsamında bireysel yerine topluluklar için ödül ve kazanıma vurgu yapmak gereklidir (Faulks, 2000).

Böylece okullardaki etkili vatandaşlık eğitimine yönelik öğrencilerin aktif katılımını sağlayan dört yaklaşımdan söz edilmektedir (Şekil 2). Bu yaklaşımlar (i) vatandaşlık eğitiminde gelişmiş okullar, (ii) vatandaşlık eğitimine odaklanmış okullar, (iii) minimalist okullar ve (iv) tam olarak vatandaşlık eğitimine odaklanmamış katı kuralları olan okullar olarak belirtilmektedir.

Vatandaşlık eğitiminin gelişmiş olduğu okullarda vatandaşlık eğitiminin müfredatta yer aldığı ve bu konu ile ilgili ilerlemenin sağlandığı bir durumdan söz edilmektedir. Müfredatlarında vatandaşlık eğitimine odaklanmış okullarda ise okul ve çevresinde etkili vatandaşlık eğitimi için olanaklar sağlanmaktadır. Minimalist okullar yaklaşımı sınırlı hizmetler ile vatandaşlık eğitimine ilişkin gelişmelerin başında bulunan, ekstra eğitimsel aktivitelere ihtiyaç duyan okulları ifade etmektedir. Son olarak müfredatlarında henüz vatandaşlık eğitimine odaklanmamış ancak etkili vatandaşlık için geniş olanaklara sahip olan bu konuda katı kuralları olan okulları açıklamaktadır (Anonim, 2007a).

Şekil 2. Etkili vatandaşlık eğitimi ile ilgili olarak okullardaki yaklaşımlar

ETKİLİ VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Vatandaşlık eğitimi özellikle çocuklar ve gençler olmak üzere toplumdaki tüm bireyleri demokratik yaşama hazırlamak için gereklidir. Vatandaşlık eğitimi bireylerin kendi yaşamları ve toplumla ilgili olarak sorumluluk almalarını, özgürce kararlar vermelerini sağlar. Vatandaşlık bir kavramdan daha fazlasını içermektedir. Vatandaşlık eğitimi bireylerin haklar ve sorumluluklara dair becerilerini ve değerlerini zenginleştirir. Toplumlar gelişmek için aktif, etkili, bilgili ve hem kendileri hem de toplumları için sorumluluk almaya, politik

süreçlere katılmaya hazır vatandaşlara ihtiyaç duyar. Bu nedenle bireylerin haklarının ve sorumluluklarının farkında olmaları, sosyal ve politik süreçler hakkında bilgili olmaları, diğer bireylerin refahına ilişkin konular ile ilgilenmeleri, gelişmiş fikirleri yorumlamaları, yaşadıkları ailede ve toplumda etkili olmaları beklenmektedir. Ancak tüm bunlar yardımsız başarılmaz. Ancak öğretilir. Bu öğretme süreci; içerme (özgeçmişleri ve yeteneklerinden bağımsız olarak tüm bireylerin katılımını sağlamak), yaygın ve (vatandaşlık eğitimi okul ile sınırlandırmamak ve eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak görmek), yaşam boyu olma (yaşam boyu sürdürmek) gibi yaklaşımları kapsmalıdır. Vatandaşlık eğitimi, bireylere kanun ve kurallar, demokratik süreçler, medya, insan hakları, ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, küresel toplum, adalet, eşitlik, özgürlük, otonomi konularında **bilgi ve anlayış** sağlar. Kritik düşünme, bilginin analizi, fikirlerin açıklanması, tartışma ve müzakere, çatışmaların çözümü ve toplumsal katılım konularında **beceri ve yetkinlik** kazandırır. Adaletli olma, kanunlara uyma, tolerans, dinleyebilme, diğerleri ile çalışma gibi **değerleri** geliştirir (Anonim, 2007b).

Etkili vatandaşlık eğitiminin en önemli esaslarından biri bireylere uygulamaya dönük becerilerin kazandırılmasıdır. Bu nedenle eğitimin de uygulama odaklı olması gereklidir. Etkili vatandaşlık eğitiminin esasları şöyle sıralanabilir:

1. Uygulamaya öncelik verilmesi
2. Bireylerde;
 - Bilgi
 - Tutum değişimi
 - Beceri gelişiminin sağlanması
3. Uygulama için alt yapının geliştirilmesi

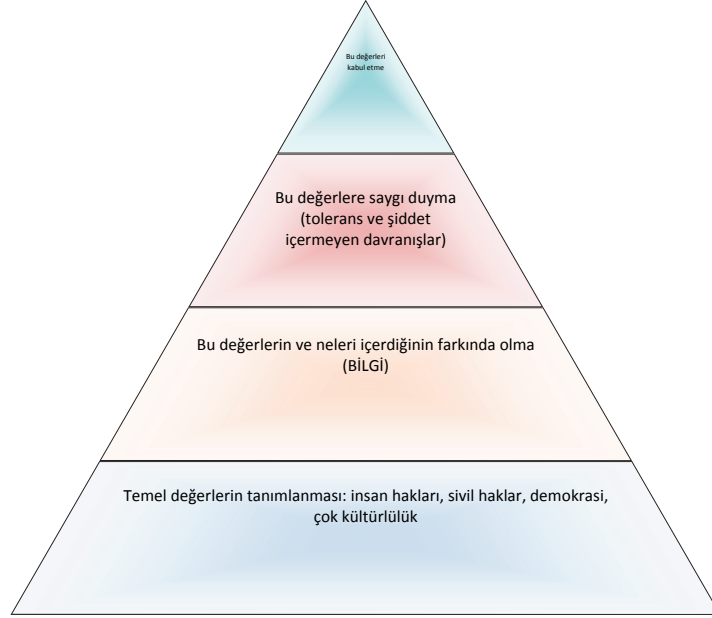
Bu esaslar ve hedeflere göre etkili vatandaşlık için öncelikli konular aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Şekil 3).

Değerler	Kültürel çeşitlilik/çok kültürlülük, demokrasi, insan hakları, cinsiyet eşitliği, çevre ve yaşam kalitesi, azınlık hakları
Bilgi	Değerlerin esas özelliklerini ve terminolojisini anlama, sivil hakların ve görevlerin farkında olma, cinsiyet ile ilgili konuların farkında olma, çeşitliliği anlama
Tutumlar	Tolerans, sorumluluk ve otonomi, bireylerarası ilişkilerde nezaket, motivasyon, çeşitliliğe değer vermek, güçlenme
Beceriler	Faaliyetleri organize etme, problemleri tanımlama, stratejik düşünme, proje dizaynı ve yönetimi, örgütsel beceriler, liderlik, diyalog, değişim yaratma, ekip çalışması
Çevre	Okul, yerel toplum

Şekil 3. Etkili vatandaşlık eğitiminin uygulama hedefleri

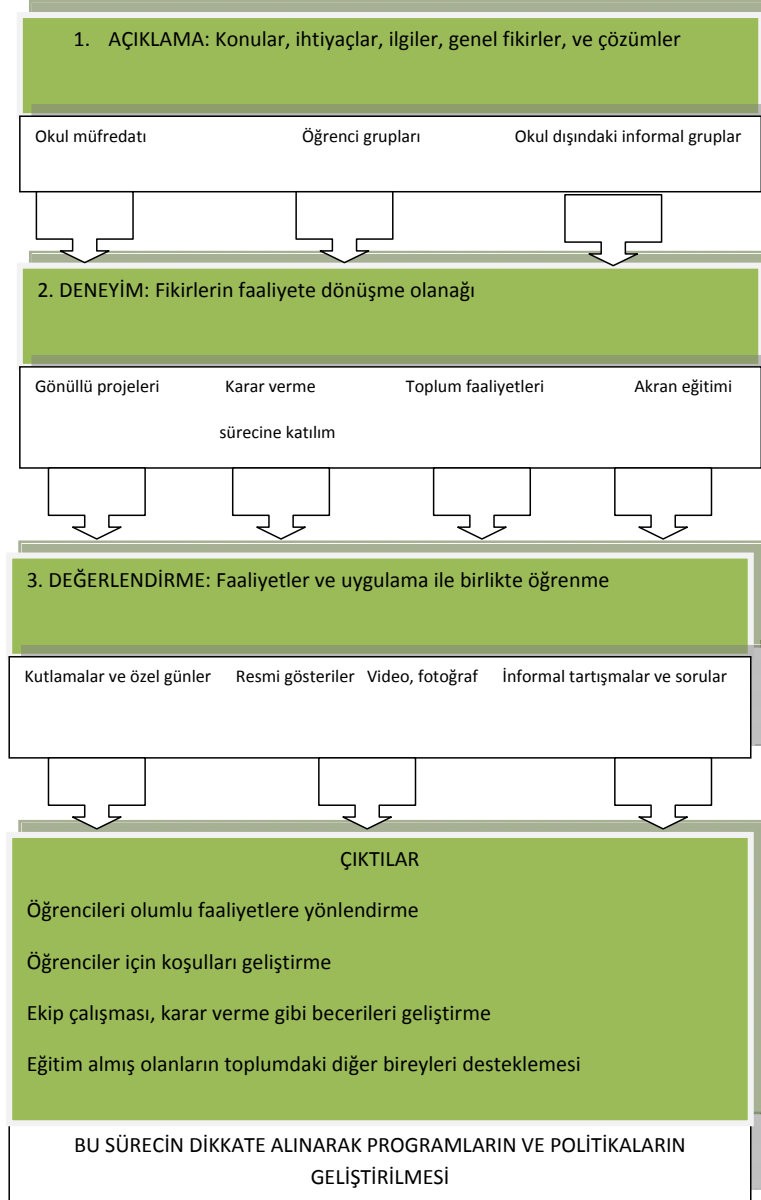
Etkili vatandaşlık eğitiminin uygulama hedeflerinin kapsamı hem eğitimin hem de buna ilişkin düzenlenmesi gereken programların içeriğini açıklamaktadır. Bu hem formal olarak okullarda verilecek etkili vatandaşlık eğitimi ile informal olarak yaşam boyu sürecek olan etkili vatandaşlık eğitiminin hedeflerini ortaya koymaktadır. Uygulamaya dönük olarak planlanan etkili vatandaşlık eğitiminin üç esas ögesi bulunmaktadır: (i) kavramsal/bilişsel (cognitive) öge, (ii) duyuşsa (affective) öge, (iii) davranışsal (behavioral) öge. Etkili vatandaşlık eğitiminde kavramsal öge katılımcıların temel bilgilerini artırmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle kavramsal öge etkili vatandaşlık eğitimi için temeldir. Böylece derslerde katılımcılara temel teorik bilgiler verilir. Eğitimin duyuşsal aşamasında katılımcılar diğer bireylerle iletişim kurarlar. Tartışmalar, toplantılar, oyunlar, simülasyonlar, rol oyunları ile interaktif öğrenme gerçekleşir. Davranışsal öge ise yaparak öğrenme, gerçek sorunları tartışma ve çözümlenme ile bireylerin eğitime aktif katılımı sağlanarak gerçekleşir.

Kavramsal, duyuşsal ve davranışsal süreçler ile bireylerin aktif ve etkili vatandaş olmayı öğrenmeleri dört aşamada gerçekleşir (Şekil 4). Böylece toplum değerlerine dayalı olarak bireylerin bilgiyi, tutumları ve becerileri öğrenmeleri bir süreç olarak anlaşılabilir. Şekil 4'de temel değerlerin tanımlanması ve bu değerlerin neleri içerdiğinin farkında olunması kavramsal ögeyi içermektedir. Bu değerlere saygı duyulması eğitimin duyuşsal aşamasını ifade etmektedir. Vatandaşlık değerlerini kabul etme ve bu değerlere yönelme etkili vatandaşlık eğitiminin davranışsal öge aşamasıdır. Bu aşamada bilgiler ve tutumlar davranışa dönüşmektedir (Andrews vd., 2006; Anonim, 2007).

Şekil 4. Etkili vatandaşlık eğitiminin aşamaları

Bu vatandaşlık eğitimi modeline göre okullarda öğrencilerin ilk aşamada vatandaşlık eğitimine ilişkin konuları, ihtiyaçları, genel fikirleri ve buna ilişkin çözümleri açıklamaları beklenmektedir. Bunun için okuldaki müfredattan, okul dışındaki sohbet gruplarından ve akranlardan yararlanmak mümkündür. İkinci aşama fikirlerin faaliyete dönüşmesidir. Bunun için gönüllük esasına dayalı projeler, karar verme süreçlerine katılım, toplumsal faaliyetler, akran ve lider eğitimi yararlı olmaktadır. Üçüncü aşamada değerlendirme yapılarak aktiviteler ile birlikte öğrenme gerçekleşmektedir. Etkili vatandaşlık eğitimi sürecinin çıktıları; öğrencilerin olumlu aktivite ve öğrenmeye yönelmeleri; öğrencilerin hizmetlere ilişkin görüş geliştirmeleri; ekip çalışması, karar verme gibi iş ve aile yaşamına ilişkin becerileri geliştirmeleri; bu eğitimi almış olan öğrencilerin toplumdaki diğer bireylere destek sağlamaları olarak sıralanmaktadır (Şekil 5) (Anonim, 2007a; Anonim, 2007b).

Şekil 5. Etkili vatandaşlık eğitimi süreci ve çıktıları

SONUÇ

Etkili vatandaşlık eğitiminde bireylerin vatandaşlık değerleri üzerinde düşünmesi, muhakeme yapması, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için gerekli olan insan hakları, eşitlik, adalet, saygı, sorumluluk, güvenilirlik gibi temel davranışların doğrudan ya da dolaylı yöntemler ile öğretilmesi zorunlu görülmektedir. Bireylerin etkili vatandaşlık değerlerini öğrenmesi, açıklaması ve analiz yapabilmesi, etkili vatandaşlığın toplumsal yaşamdaki işlevlerini fark etmesi için kavramsal ve davranışsal süreçlerin kullanılması gerekir. Böylece etkili vatandaşlık eğitiminde vatandaşlık sorumluluğunun geliştirilmesi için gerekli olan bilişsel ve eylem boyutları dengelenebilir. Vatandaşlık bilincinin ülkenin siyasi yapısını, eğitim sistemini, işyeri verimliliğini, sosyal refahı ve genel olarak gelişmişlik düzeyini etkilediği açıktır.

Vatandaşlık eğitiminde hak bilme, kullanma, koruma ve geliştirme, sorumluluklarını öğrenme ve yerine getirme, vatanseverlik, toplumsal değerler, adalet, eşitlik gibi kavramlarının çok önemli olduğu bir gerçektir. Ancak demokratik toplumlarda bunların yanı sıra bireylerden daha aktif, etkili ve katılımcı olmaları beklenmektedir. Günümüzde vatandaşlık eğitiminde etkili vatandaşlık eğitimine ilişkin çabalar artmalı, böylece toplumda yaşayan her bireyin sosyal ve politik sorunlara daha duyarlı hale gelmesi; eleştirilen, düşünebilen, sorunlara çözüm getiren vatandaş olması hedef olarak belirlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. Değerler Eğitimi Dergisi, 16(6), 9 27.
- Andrews, R., R. Cowell, J. Downe and S. Martin (2006). Promoting effective citizenship and community empowerment: a guide for local authorities on enhancing capacity for public participation. London, Office of the Deputy Prime Minister.
- Anonim (ty). Association for citizenship education. What is citizenship education? <http://www.teachingcitizenship.org> Erişim Tarihi: 21.03.2009.
- Anonim (2007), Demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi projesi. <http://ankara.meb.gov.tr/detay.asp?blm=B18&detay=3380>. Erişim Tarihi: 28.02.2010.
- Anonmymous (1999). NCSS creating effective citizens. national council for the social studies. <http://www.socialstudies.org>. Erişim Tarihi: 25.02.2010.
- Anonymous (2007a). European commission (2007). study on active citizenship education final report. ec.europa.eu/education/pdf. Erişim Tarihi: 20.04.2009.
- Anonymous (2007b). House of commons education and skills committee citizenship education. Session Report. London
- Çelik, H. (2008). Cumhuriyet dönemi vatandaşlık eğitiminde önemli adımlar. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 1, 359-369.
- Çiftçi, A. (2006). Vatandaşlık bilgisi demokrasi ve insan hakları. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, İ. (2001). Modern toplumda vatandaşlık demokrasi ve insan hakları insan haklarının kültürel temelleri. 2. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Ersoy, F. (2007). Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. Doktora Tezi (Basılmamış). Anadolu Üniversitesi, İlköğretim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Faulks, K.(2000).Citizenship. Routlegde Pub.,London.

- Güven, S, Tertemiz, N. ve Bulut, P. (2009). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimine yönelik öğretmen görüşleri, I.Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.1-3 Mayıs, Çanakkale.
- Kan, Ç. (2009a). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 25-30.
- Kan, Ç. (2009b). Değişen değerler ve küresel vatandaşlık eğitimi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 17 (3), 895-904.
- Wood, J. (2010) 'Preferred futures': active citizenship, government and young people's voices, Youth & Policy, 105, 50-70.